

Bartosz Łoza,
Kierownik Kliniki
Psychiatrii Warszawskiego
Uniwersytetu
Medycznego, prezes
Polskiego Towarzystwa
Neuropsychiatrycznego,
prezes Towarzystwa
Przyjaciół Pacjentów AMICI.

Wenlafaksyna: złoty standard leków przeciwdepresyjnych

Venlafaxine: the gold standard of antidepressant drugs

Bartosz Łoza, Maja Herman

Klinika Psychiatrii Wydziału Medycznego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

STRESZCZENIE

Wenlafaksyna to współcześnie standard leczenia przeciwdepresyjnego. Jest równie skuteczna jak najlepsze leki trójcykliczne, a równocześnie pozbawiona ich najcięższych, zagrożających życiu działań niepożądanych. Równocześnie jest skuteczniejsza od leków przeciwdepresyjnych z grupy SSRI, oferując w terapii podobny do nich poziom tolerancji i bezpieczeństwa.

Wenlafaksyna to lek unikalny – jeden z nielicznych współcześnie leków przeciwdepresyjnych, którego efektywność działania istotnie wzrasta wraz ze stosowaniem wyższych dawek. W przeciwieństwie do wenlafaksyny większość leków przeciwdepresyjnych ma niemal płaskie charakterystyki skuteczności w odniesieniu do dawek dziennych. Wzrostowi dawek wenlafaksyny towarzyszy uruchamianie w coraz większym zakresie najpierw przekąźnictwa serotoninowego, następnie noradrenergicznego, a wreszcie – w pewnym ograniczonym zakresie – także dopaminergicznego. Tylko w niewielkim stopniu towarzyszy mu wzrost częstości działań niepożądanych.

Słowa kluczowe: wenlafaksyna, SNRI, leki przeciwdepresyjne o podwójnym mechanizmie działania, depresja, lęk, ból

ABSTRACT

Venlafaxine is the standard of antidepressant treatment today. It is as effective as the best tricyclic drugs, while also being devoid of the most serious, life-threatening side effects. At the same time, it is more effective than SSRI antidepressants, offering a similar level of tolerance and safety in therapy.

Venlafaxine is a unique drug – one of the few antidepressants today, the effectiveness of which increases significantly with the use of higher doses. Unlike venlafaxine, most antidepressants have near-flat efficacy characteristics relative to the daily doses. The increase in doses is accompanied by the activation to an increasing extent, first of serotonin, then noradrenergic, and finally – to a limited extent – also dopaminergic. The increase in doses is accompanied by only a slight increase in the frequency of adverse effects.

Key words: venlafaxine, SNRI, dual action antidepressants, depression, anxiety, pain

NAJWAŻNIEJSZE

Wenlafaksyna oferuje najwyższy potencjał przeciwdepresyjny w swojej klasie leków.

HIGHLIGHTS

Venlafaxine offers the highest antidepressant potential in its class of drugs.

WSTĘP

Wenlafaksyna należy do grupy inhibitorów wychwytu zwrotnego serotoniny i noradrenaliny (SNRI, *serotonin-norepinephrine reuptake inhibitor*). To klinicznie najważniejsza – oprócz selektywnych inhibitorów wychwytu zwrotnego serotoniny (SSRI, *selective serotonin reuptake inhibitor*) – współcześnie stosowana grupa leków przeciwdepresyjnych.

Wenlafaksyna jest również określana jako inhibitor wychwytu zwrotnego serotoniny–noradrenaliny–dopaminy (SNDRI, *serotonin-norepinephrine-dopamine reuptake inhibitor*) [1]. Wynika to z dwóch faktów. Po pierwsze, wenlafaksyna w najwyższych dopuszczalnych dawkach hamuje wychwyty zwrotne nie tylko serotoniny i noradrenaliny, lecz także dopaminy. Po drugie, dopamina jest w dużym stopniu inaktywowana w korze czołowej przez mechanizm raczej wychwytu zwrotnego noradrenaliny (w korze czołowej aktywność transportera dopaminy jest ograniczona), a sam transporter noradrenaliny jest blokowany już na niższym poziomie wiązania/dawek wenlafaksyny [2].

Amerykańska Agencja ds. Żywności i Leków (FDA, Food and Drug Administration) zatwierdziła w 1993 r. wprowadzenie wenlafaksyny do leczenia tzw. dużych zaburzeń depresyjnych u osób dorosłych. Postać leku o przedłużonym uwalnianiu (XR, *extended release*) uzyskała aprobatę FDA w 1997 r. Korzyści z przyjmowania postaci o przedłużonym uwalnianiu spowodowały, że w praktyce klinicznej jest obecnie stosowana niemal wyłącznie ta forma. Postać XR pozwala pacjentom na terapię praktycznie pojedynczą dzienną dawką, ewentualnie dwiema dawkami, gdy w przypadku postaci krótko działającej trzeba przyjmować do trzech dawek dziennie, by uniknąć niekorzystnych wahań stężenia leku w surowicy (okres półtrwania w przypadku klasycznej postaci to 5 ± 2 h, natomiast dla postaci XR to 15 ± 6 h) [1].

Wenlafaksyna jest metabolizowana w wątrobie przez izoenzym CYP2D6 do deswenlafaksyny, obecnie dostępnej na rynku jako samodzielny lek. Równowaga farmakokinetyczna ustala się zwykle w ciągu 3 dni. Działania niepożądane są najczęściej łagodne i ograniczone. Ogółem w badaniach kontrolowanych ok. 12% chorych rezygnowało z leczenia wenlafaksyną z powodu działań niepożądanych vs 4% w grupie placebo [3]. Najczęstszymi działaniami niepożądanymi, prowadzącymi do dyskontynuacji, były (w kolejności od najczęstszych): nudności (4,3%), zawroty głowy (2,2%), bezsenność (2,1%), senność (1,7%), astenia (1,7%), bóle głowy (1,5%), zmiany skórne (1,5%), a także pocenie się (1%) [3].

WSKAZANIA DO STOSOWANIA

W Polsce wenlafaksyna ma rejestrację:

- w terapii epizodów dużej depresji
- w zapobieganiu nawrotom depresji (w profilaktyce tej choroby)
- w leczeniu zaburzeń lękowych o charakterze fobii społecznej.

W USA wenlafaksyna ma ponadto rejestrację:

- w lęku uogólnionym
- w lęku napadowym (panice).

WENLAFAKSYNA VS DEPRESJA

Dokonano porównania efektywności wenlafaksyny wobec praktycznie wszystkich pozostałych stosowanych obecnie leków przeciwdepresyjnych [4]. W metaanalizie 32 badań (5562 pacjentów), w których terapia trwała średnio 10 tygodni, stwierdzono, że:

- w zakresie końcowej skuteczności klinicznej (główny cel badań)
  - wenlafaksyna znacząco bardziej redukuje poziom zaburzeń depresyjnych w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi lekami (razem)
  - wenlafaksyna wykazuje przewagę pod względem skuteczności nad lekami SSRI
  - nie ma istotnej różnicy skuteczności wenlafaksyny w porównaniu z lekami trójcyklicznymi
- w zakresie możliwości uzyskania poprawy klinicznej
  - wenlafaksyna znacząco bardziej uprawdopodobnia uzyskanie poprawy w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi lekami (razem)
- w zakresie możliwości uzyskania pełnej remisji objawów
  - wenlafaksyna wykazuje przewagę nad wszystkimi lekami przeciwdepresyjnymi (razem)
- w zakresie dyskontynuacji terapii – w zależności od przyjmowanych leków
  - brak jest istotnej różnicy pomiędzy wenlafaksyną a pozostałymi lekami (razem).

Interesujące, że nie udało się ustalić żadnego innego czynnika istotnie modyfikującego powyższe wyniki, tzn. jedynym wytłumaczeniem był znaczący potencjał samego leku – wenlafaksyny. Można tylko dodać, że przy braku bezpośrednich porównań z innym SNRI metaanalizy wskazują również na przewagę skuteczności wenlafaksyny nad duloksetyną [5].

W innej metaanalizie porównano tylko możliwości uzyskania remisji [6]. W pracy uwzględniono osiem badań, porównując skuteczność wenlafaksyny z lekami SSRI i pla-

cebo. Kryterium ilościowym była redukcja zaburzeń do co najmniej 7 pkt w skali Hamiltona (*Hamilton Rating Scale for Depression*). Odpowiednio wskaźnik remisji uzyskano:

- 45% – w grupie pacjentów leczonych wenlafaksyną
- 35% – w grupie chorych stosujących SSRI (fluoksetynę, paroksetynę, fluwoksaminę)
- 25% – w grupie pacjentów przyjmujących placebo.

W kolejnej metaanalizie porównano tylko możliwości uzyskania poprawy klinicznej [7]. W pracy uwzględniono osiem badań 8-tygodniowych, porównując skuteczność wenlafaksyny z lekami SSRI i placebo. Porównywano wyniki kilku skal, w tym skali Hamiltona, skali MADRS (*Montgomery-Asberg Depression Rating Scale*) oraz CGI (*Clinical Global Impressions – Global Improvement*). Odpowiednio wskaźnik poprawy uzyskano dla skal Hamiltona, MADRS i CGI:

- 64%, 67%, 71% – w grupie chorych leczonych wenlafaksyną
- 57%, 59%, 64% – w grupie pacjentów przyjmujących SSRI
- 42%, 41%, 50% – w grupie chorych otrzymujących placebo.

Wyniki uzyskane w grupie leczonej wenlafaksyną były istotnie lepsze od wyników uzyskanych w grupie otrzymującej SSRI oraz grupie przyjmujących placebo, przy czym leczeni SSRI także uzyskali istotną przewagę w zakresie uzyskiwanych popraw w porównaniu z grupą otrzymującą placebo.

W innej pracy porównywano liczbę „dni bez depresji” w puli 2046 pacjentów z umiarkowaną lub ciężką depresją, co definiowano poprzez kilka kryteriów, w tym poziom zaburzeń depresyjnych równy lub niższy 7 pkt w skali Hamiltona [8]. W rezultacie w pracy stwierdzono istotnie większą liczbę „dni bez depresji” w grupie chorych leczonych przez kilka tygodni wenlafaksyną w porównaniu z pacjentami otrzymującymi SSRI i przyjmującymi placebo; odpowiednio: 18,8, 13,6 i 7,4 dnia. Kwestia „dni bez depresji” jest fundamentalna dla ochrony przed kształtowaniem się z epizodów depresyjnych postaci chronicznych zaburzeń afektywnych.

WENLAFAKSYNA VS LĘK

Wenlafaksyna o przedłużonym uwalnianiu była pierwszym środkiem farmakoterapeutycznym, który potwierdził swoją skuteczność zarówno w depresji, jak i zespole lęku uogólnionego (GAD, *generalized anxiety disorder*).

Wenlafaksyna XR okazała się skuteczniejsza od fluoksetyny w zakresie redukcji zaburzeń lękowych (GAD) współwy-

stępujących z zaburzeniami depresyjnymi [9]. Biorąc pod uwagę wyniki skali Hamiltona dla lęku i skali Hamiltona dla depresji, stwierdzono istotnie różniące się częstości poprawy stanu klinicznego (redukcje o co najmniej 50% objawów), odpowiednio:

- 59% i 66% – dla grupy leczonej wenlafaksyną
- 45% i 52% – dla grupy stosującej fluoksetynę
- 24% i 36% – dla grupy przyjmującej placebo.

W innej pracy [10], wśród pacjentów z lękiem uogólnionym, ale tym razem bez towarzyszących zaburzeń depresyjnych, uzyskano wczesne (6 tygodni) i późne (28 tygodni) poprawy w znacząco większej częstości w grupie leczonej wenlafaksyną (69%) w porównaniu z grupą przyjmującą placebo (42–44%).

W innym, 8-tygodniowym badaniu [11] dokonano porównania skuteczności ($n = 365$) i bezpieczeństwa ($n = 405$) leczenia chorych z GAD za pomocą wenlafaksyny (o przedłużonym działaniu), bupropionu i podając placebo. W 8. tygodniu skorygowana średnia ocena lęku psychicznego, nastroju lękowego i napięcia w skali lęku Hamiltona była istotnie niższa u pacjentów leczonych wenlafaksyną XR niż u chorych otrzymujących placebo. W podskali lęku skali depresji Hamiltona wenlafaksyna XR w dawce 75 mg/24 h lub 150 mg/24 h była znacząco skuteczniejsza niż placebo we wszystkich punktach czasowych z wyjątkiem tygodnia 1. (obie dawki) i 2. (tylko dawka 150 mg/24 h) i znacznie skuteczniejsza niż buspiron we wszystkich punktach czasowych z wyjątkiem tygodnia 1. W skali CGI (poprawa kliniczna) wyniki dla wenlafaksyny XR (obie dawki) i buspironu były liczbowo lepsze w porównaniu z placebo we wszystkich punktach czasowych, a statystyczną istotność zaobserwowano w tygodniach 3., 4., 6. i 8. dla wenlafaksyny XR oraz w 6. i 8. tygodniu dla buspironu. Zdarzenia niepożądane nie różniły się zasadniczo między leczonymi grupami.

W 8-tygodniowym badaniu porównującym wenlafaksynę i escitalopram oraz placebo w GAD tylko wenlafaksyna uzyskała istotnie lepszy wynik niż placebo w skali lęku Hamiltona [12]. Wyższa skuteczność wenlafaksyny dotyczy porównania z escitalopramem, który także ma formalną rejestrację w GAD w USA. Wenlafaksyna była przyjmowana w dawkach elastycznych, podobnych do tych, które się podaje w stanach depresyjnych (75–225 mg/24 h). Rezygnacje z udziału w badaniu wynosiły dla wenlafaksyny, escitalopramu i placebo odpowiednio: 13%, 7% i 5%. Jednak należy tu uwzględnić, że badanie było prowadzone w warunkach ambulatoryjnych.

WENLAFAKSYNA VS BÓL

Dlaczego działanie przeciwbólowe ma znaczenie dla przeciwdepresyjnego działania tego leku? Wykazano, że współlistnienie depresji i bólu pogarsza rokowanie wyleczenia depresji [13]. Prognozy te są gorsze w porównaniu z rokowaniem dla osób z depresją bez bólu [14]. Pacjenci ze współlistniejącą depresją i bólem inicjowali więcej wizyt u lekarzy i mieli wyższe całkowite koszty terapii niż osoby z samą depresją [15]. Zaobserwowano, że poprawa w zakresie depresji jest istotnie skorelowana z poprawą w zakresie przeżywania bólu [16].

Zakłada się, że efekt przeciwbólowy wenlafaksyny rozwija się nie tylko poprzez system monoamin, lecz także za pośrednictwem endogennych peptydów (substancja P) czy endogennych opioidów [17]. Wenlafaksyna pośrednio wpływa na receptory opioidowe, a także na receptor α_2 -adrenergiczny i – jak wykazano – podwyższa próg bólu. Te korzyści w odniesieniu do bólu zostały odwrócone po zastosowaniu naloksonu, antagonisty opioidowego, potwierdzając tym samym hipotezę mechanizmu opioidowego w działaniu wenlafaksyny [18]. Efekt przeciwbólowy po wenlafaksynie rozwija się w ciągu kolejnych tygodni, ma więc dynamikę podobną do efektu przeciwdepresyjnego.

WENLAFAKSYNA – DAWKOWANIE

Działanie przeciwdepresyjne

Zgodnie z zaleceniami FDA [3] dawkowanie dzienne wenlafaksyny w postaci XR w zaburzeniach depresyjnych (dużej depresji) wynosi od 37,5 mg do 225 mg. Natomiast dawka maksymalna stosowana w postaci o natychmiastowym uwalnianiu to 375 mg.

W dużej metaanalizie badającej optymalne klinicznie dawki leków przeciwdepresyjnych (SSRI, wenlafaksyny i mirtazapiny) ustalono wyjątkową pozycję wenlafaksyny – praktycznie jedyne obecnie leku przeciwdepresyjnego, którego efektywność działania zależy w sposób istotny od wzrostu dziennych dawek [19]. Również unikalny jest profil działań niepożądanych wenlafaksyny, które są wprawdzie zależne od dawki dobowej, jednak ich dynamika wyraźnie maleje (spłaszcza się) po przekroczeniu 150 mg/24 h:

- SSRI: wzrost dawek SSRI powyżej 40 mg ekwiwalentów fluoksetyny wyraźnie zmniejsza skuteczność działania tych leków, natomiast działania niepożądane i spowodowana nimi rezygnacja z leczenia nasilają się systematycznie wraz ze wzrostem dawek
- mirtazapina: skuteczność leku zaczyna maleć po przekroczeniu 30 mg; z kolei działania niepożądane i spo-

wodowane nimi rezygnacje z terapii rosną stale wraz ze wzrostem dawki dziennej

- wenlafaksyna: skuteczność wenlafaksyny systematycznie rośnie aż do dawki maksymalnej dla postaci o natychmiastowym uwalnianiu (375 mg/24 h); praktycznie skuteczność wzrasta w tym zakresie dawek o połowę; w tym czasie nasilają się wprawdzie działania niepożądane i spowodowane nimi rezygnacje z leczenia, jednak dynamika tych rezygnacji wyraźnie maleje po przekroczeniu 150 mg dobowej dawki wenlafaksyny. Tworzy to łącznie okazję (wyższa skuteczność przy wyższych dawkach + brak znaczącego wzrostu działań niepożądanych) do wykorzystania w praktyce klinicznej właśnie wyższych dawek wenlafaksyny. Tego typu stosowanie wymaga z kolei uwzględnienia stopniowego podnoszenia dawek.

Natomiast we wszystkich trzech powyższych, porównywalnych grupach/lekach ogólna liczba rezygnacji (niezależnie od przyczyny, w tym także z powodu działań niepożądanych) miała podobny profil – tendencję do początkowego spadku wraz ze wzrostem dawek, a następnie dopiero wzrostu, co zasadniczo potwierdziło, że wszystkie współczesne leki przeciwdepresyjne są stosunkowo dobrze akceptowane przez pacjentów [26].

Działanie przeciwłękowe

Zgodnie z zaleceniami FDA [3] dawkowanie dzienne wenlafaksyny w postaci XR jest odmienne dla różnych grup zaburzeń lękowych:

1. dla lęku uogólnionego (GAD): start 37,5/75 mg – docelowo 75 mg – maksimum 225 mg
2. dla lęku społecznego (SAD, *social anxiety disorder*): start 75 mg – docelowo 75 mg – maksimum 75 mg
3. dla lęku napadowego (PD, *panic disorder*): start 37,5 mg – docelowo 75 mg – maksimum 225 mg.

OMÓWIENIE

Wenlafaksyna to współcześnie swoisty złoty standard terapii przeciwdepresyjnej. Jest równie skuteczna jak najlepsze leki trójcykliczne, a równocześnie pozbawiona ich najcięższych, zagrażających życiu działań niepożądanych. Równocześnie jest skuteczniejsza od leków przeciwdepresyjnych z grupy SSRI, oferując w terapii podobny poziom tolerancji i bezpieczeństwa.

Wenlafaksyna to lek unikalny – jeden z nielicznych współcześnie leków przeciwdepresyjnych, którego efektywność działania istotnie wzrasta wraz ze stosowaniem wyższych dawek. W przeciwieństwie do wenlafaksyny większość leków przeciwdepresyjnych ma niemal płaskie charakte-

rystyki skuteczności w odniesieniu do dawek dobowych. Wzrostowi dawek wenlafaksyny towarzyszy uruchamianie najpierw przekąźnictwa serotoniny, następnie noradrenergicznego, a wreszcie – w pewnym zakresie – także dopaminergicznego [1]. Wzrostowi dawek wenlafaksyny towarzyszy tylko w niewielkim stopniu wzrost częstości istotnych działań niepożądanych.

PODSUMOWANIE

1. Wenlafaksyna dysponuje najwyższym w swojej klasie leków potencjałem przeciwdepresyjnym. W szczególności jej skuteczność jest wyższa od drugiej, najważniejszej współcześnie grupy leków przeciwdepresyjnych – SSRI. Skuteczność działania wenlafaksyny wykazano w badaniach krótkoterminowych i długoterminowych, zwłaszcza w przewlekłym przyjmowaniu w ramach profilaktyki nawrotów depresji.
2. Przede wszystkim substancja czynna ma udokumentowany potencjał przeciwlękowy (w powiązaniu z depresją i niezależnie od niej), a także potencjał przeciwbólowy (w powiązaniu z depresją).
3. Działania niepożądane po wenlafaksynie są zbliżone do innych, współcześnie stosowanych leków przeciwdepresyjnych, natomiast lek jest znacząco bezpieczniejszy w porównaniu z klasycznymi, trójcyklicznymi lekami przeciwdepresyjnymi.

PIŚMIENNICTWO

1. Wellington K, Perry CM. Venlafaxine extended-release: a review of its use in the management of major depression. *CNS Drugs*. 2001; 15(8): 643-69.
2. Delgado PL, Moreno FA. Role of norepinephrine in depression. *J Clin Psychiatry*. 2000; 61(suppl 1): 5-12.
3. FDA. Food and Drug Administration. https://www.accessdata.fda.gov/drugsatfda_docs/label/2017/020699s1071bl.pdf (access: 7.07.2021).
4. Smith D, Dempster C, Glanville J et al. Efficacy and tolerability of venlafaxine compared with selective serotonin reuptake inhibitors and other antidepressants: a meta-analysis. *Br J Psychiatry*. 2002; 180: 396-404.
5. Eckert L, Lançon C. Duloxetine compared with fluoxetine and venlafaxine: use of meta-regression analysis for indirect comparisons. *BMC Psychiatry*. 2006; 6: 30.
6. Thase ME, Entsuah AR, Rudolph RL. Remission rates during treatment with venlafaxine or selective serotonin reuptake inhibitors. *Br J Psychiatry*. 2001; 178: 234-41.
7. Stahl SM, Entsuah R, Rudolph RL. Comparative efficacy between venlafaxine and SSRIs: a pooled analysis of patients with depression. *Biol Psychiatry*. 2002; 52(12): 1166-74.

8. Mallick R, Chen J, Entsuah AR et al. Depression-free days as a summary measure of the temporal pattern of response and remission in the treatment of major depression: a comparison of venlafaxine, selective serotonin reuptake inhibitors, and placebo. *J Clin Psychiatry*. 2003; 64(3): 321-30.
9. Silverstone PH, Salinas E. Efficacy of venlafaxine extended release in patients with major depressive disorder and comorbid generalized anxiety disorder. *J Clin Psychiatry*. 2001; 62(7): 523-9.
10. Gelenberg AJ, Lydiard RB, Rudolph RL et al. Efficacy of venlafaxine extended-release capsules in nondepressed outpatients with generalized anxiety disorder: A 6-month randomized controlled trial. *JAMA*. 2000; 283(23): 3082-8.
11. Davidson JR, DuPont RL, Hedges D et al. Efficacy, safety, and tolerability of venlafaxine extended release and buspirone in outpatients with generalized anxiety disorder. *J Clin Psychiatry*. 1999; 60(8): 528-35.
12. Bose A, Korotzer A, Gommoll C et al. Randomized placebo-controlled trial of escitalopram and venlafaxine XR in the treatment of generalized anxiety disorder. *Depress Anxiety*. 2008; 25(10): 854-61.
13. Geerlings SW, Twisk JW, Beekman AT et al. Longitudinal relationship between pain and depression in older adults: sex, age, and physical disability. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*. 2002; 37(1): 23-30.
14. Bao Y, Sturm R, Croghan TW. A national study of the effect of chronic pain on the use of health care by depressed persons. *Psychiatr Serv*. 2003; 54(5): 693-7.
15. Damush TM, Wu J, Bair MJ et al. Self-management practices among primary care patients with musculoskeletal pain and depression. *J Behav Med*. 2008; 31(4): 301-7.
16. Brannan SK, Mallinckrodt CH, Brown EB et al. Duloxetine 60 mg once-daily in the treatment of painful physical symptoms in patients with major depressive disorder. *J Psychiatr Res*. 2005; 39: 43-53.
17. Zubieta JK, Smith JR, Bueller YA et al. Regional mu opioid receptor regulation of sensory and affective dimensions of pain. *Science*. 2001; 293: 311-5.
18. O'Mara S. The Opioid System as the Interface between the Brain's Cognitive and Motivational Systems. *Progress in Brain Research* 239. Academic Press. 2018: 73.
19. Furukawa TA, Cipriani A, Cowen PJ et al. Optimal dose of selective serotonin reuptake inhibitors, venlafaxine, and mirtazapine in major depression: a systematic review and dose-response meta-analysis. *Lancet Psychiatry*. 2019; 6(7): 601-9.

Adres do korespondencji

Bartosz Łoza
Klinika Psychiatrii Wydziału Medycznego
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego
02-353 Warszawa, ul. Szczęśliwicka 36
e-mail: bartosz.loza@wum.edu.pl